

УДК 327.7:061.1ОБСЕ(477:470+571)"2014/2023"

Мороз А. С.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОБСЄ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2023)

Стаття присвячена аналізу діяльності ОБСЄ в період 2014–2023 років, коли розпочалась гібридна війна на Сході України, що змінила геополітичний баланс у Європі. Особлива увага приділяється дослідженню діяльності Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні в 2014–2022 роках.

Ключові слова: ОБСЄ, російсько-українська війна, ЄС, місія.

Постановка проблеми. Від моменту початку гібридної війни на Сході України та анексії Криму у 2014 році, європейський простір зіткнувся з новими викликами безпеки, які стали загрозою для стабільності на теренах усієї Європи.

В результаті ряд світових організацій залучились до вирішення питання безпеки на теренах України з метою донесення до світової спільноти та засудження військових злочинів Росії.

Однією з таких організацій була ОБСЄ, діяльність якої була зосереджена на запобіганні та вирішенні конфліктів, спостереженням за виборами, допомога в різних напрямках (гуманітарна, військова), а також захист прав людини та просування демократії. Всі пріоритетні напрями діяльності ОБСЄ об'єднала під егідою Спеціальної моніторингової місії, котра діяла на теренах України під час розвитку воєнних подій.

Метою статті є дослідження діяльності України в ОБСЄ напередодні початку гібридної війни, а також аналіз

діяльності ОБСЄ на міжнародному просторі та безпосередньо в Україні в період російсько-української війни в 2014–2023 роках.

Аналіз актуальних публікацій та досліджень. Для детального дослідження даної проблематики було вивчено статті українських та зарубіжних дослідників, котрі були опубліковані переважно після 2014 року для більш коректного відображення подій, що відбувались в цей період. Були використані роботи таких українських дослідників як В. Дубовик, П. Булаченко, Л. Лисенко тощо. В роботах цих авторів були досліджені такі важливі питання, як роль ОБСЄ в системі міжнародній безпеки та її роль в російсько-українській війні.

Також були залучені роботи таких зарубіжних дослідників як Т. Гремінгер, Ф. Оберсон, М. Фрейре та інших. В їх роботах розкриваються такі важливі питання як становлення ОБСЄ як глобального гравця в міжнародній безпеці, її діяльність на міжнародній арені, а також залучення Організації до вирішення конфлікту на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) була заснована в 1975 році як Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) в епоху холодної війни. Її основною метою було зменшення напруженості та зміцнення довіри між Сходом і Заходом шляхом сприяння діалогу та співпраці з питань безпеки. Після чотирьох десятиліть біполярності кінець холодної війни залишив перспективу для мирної Європи, де панували б цінності демократії та співпраці, як зазначено в Паризькій хартії НБСЄ 1990 року. У 1990-х роках, після розпаду Радянського Союзу, НБСЄ було перетворено на ОБСЄ та розширило свою діяльність, включивши просування демократії, прав людини та верховенства права в регіоні. Міжнародним організаціям, які займаються питаннями

безпеки в Європі, довелося зіткнутися з вимогами переформулювати власні погляди на світовий устрій та адаптуватися до нових умов. Але, зіткнувшись з нечітким визначенням завдань і пошуком місця в «новій» Європі, швидкий розвиток подій не дав міжнародним організаціям час для формулювання належної відповіді [9].

У 1995 році на Будапештській зустрічі на вищому рівні було прийняте рішення перетворити ОБСЄ в Організацію, що надавало їй більше привілеїв та розширювало сферу діяльності. Наразі в сучасному світі ОБСЄ постає як найбільша регіональна організація у сфері безпеки, до складу якої входить 57 країн на момент 2023 року, а 11 країн є партнерами по співпраці, які розташовані не лише в Європі, а й в Центральній Азії та Північній Америці. Україна є учасницею ОБСЄ ще з 1992 року, коли організація мала статус Наради та з тих пір приймала активну участь у роботі всіх колективних керівних органів, та долучається до багатьох безпекових ініціатив [2].

Основною метою діяльності ОБСЄ завжди поставало питання забезпечення мирного діалогу між країнами-членами у напрямку запобігання конфліктів, врегулювання криз та відновлення ситуацій після конфлікту. Однак активні процеси глобалізації та технічного розвитку означають появу нових загроз, таких як тероризм, кібертероризм, інформаційні війни, гібридні війни. Формування нових міжнародних гравців – Китаю, Індії, Ірану – у зв'язку з розвитком ядерної енергетики, загострення «заморожених» конфліктів у Центрально-східному європейському регіоні, питання функціонування безпекових структур постає ще більш актуальним [2].

У сферу активності ОБСЄ завжди входили так звані «заморожені» конфлікти – питання Нагірного Карабаху, Придністровської Молдавської Республіки, Південної Осетії та Абхазії, а з 2014 до 2022 року – Донбасу. Участь організації у вирішенні існуючих конфліктів завжди була

безпосередньою у сфері гуманітарної допомоги, військового спостереження, а особливо – ініціювання мирних переговорних процесів. Так, для Придністровської Республіки ОБСЄ ініціювали ряд засідань у форматі 5+2, для Осетії та Грузії забезпечили надання гуманітарної допомоги та військового миротворчого спостереження, а для Нагірного Карабаху була створена Мінська група з мирного врегулювання конфлікту. Незважаючи на відмову Азербайджану вести перемовини за посередництвом ОБСЄ після другої карабахської війни, тим не менш Мінська група зберігає активність у пошуку оптимального рішення з мирного врегулювання конфлікту [1].

Окрім того, діяльність ОБСЄ також активно спрямована на протидію тероризму та екстремізму, боротьбу з якими вона веде на всіх територіях, що входять до зони її інтересів. Тому Організацією були прийняті наступні кроки, котрих вона дотримується і нині, особливо в сучасному світі, котрий поглинули глобалізаційні процеси. Такими кроками стали:

1. Захист прав людини з метою протидії тероризму. Даний крок має на увазі забезпечення дотримання прав людини державою для створення сприятливих умов протидії насильницькому екстремізму та радикалізації, що сама по собі не складає загрозу суспільству, але в комплексі із насильством може призводити до катастрофічних наслідків. Протидія такій комплексній загрозі вимагає від країн, залучених до ініціативи ОБСЄ всебічно реагувати із залученням ефективної діяльності правових державних органів [3].

2. Забезпечення належної системи функціонування правоохоронної системи, до відповідальності якої входять контроль за спокоєм всередині держави, протидія кримінальним діянням та незаконним діям. Якісне встановлення тристоронньої комунікації між громадськістю, правоохо-

ронними органами та державою повинне створювати швидкий механізм реагування на виникаючі загрози. У додаток до цього, це дозволить якісно функціонувати міжнародним нормам із захисту прав людини. ОБСЄ залучає усі держави до постійного діалогу та взаємодії з поліцією з метою підготовки їх до екстрених ситуацій, вмінню своєчасно та відповідно спілкуватись з населенням та проводити регулярні бесіди з метою формування соціальної свідомості у напрямку виявлення протидії тероризму, а також безпечного спілкування з правоохоронними органами [3].

Основним способом діяльності ОБСЄ варто вважати Місії, котрі вона створює з метою моніторингу та дослідження ситуації у конфліктному регіоні. Так, в контексті сучасного світового устрою неможливо уникнути кризи, що виникла на теренах Європи у 2014 році, а саме – анексія Криму та початок гібридної війни на Сході України. Це стало поштовхом для Європи, котра рік за роком намагається вибудувувати систему безпеки, в тому числі для протидії геополітичній стратегії Російській Федерації, що навіть після розпаду Радянського Союзу продовжувала втручання у внутрішні справи країн, котрі вважає зоною власних інтересів. Тому на запит України 21 березня 2014 року була створена СММ – Спеціальна Моніторингова Місія ОБСЄ в Україні [5].

У 2013 році Україна головувала в ОБСЄ, привертаючи увагу організації до таких питань, як вирішення «заморожених» конфліктів, створення механізмів контролю над озброєннями, запобігання глобальним загрозам, захист навколишнього середовища тощо. Кілька важливих рішень і декларацій Ради закордонних справ було прийнято в усіх трьох вимірах Організації та в рамках Форуму безпеки та співробітництва за підсумками українського головування на 20-му засіданні Ради міністрів закордонних справ країн [14].

Тож, початкове перемир'я за сприянням ОБСЄ було підписано в Мінську 5 вересня 2014 року, відоме як Мінськ-1. Але в лютому 2015 року за підтримки Росії, сепаратисти здобули перемогу у вирішальній битві за Дебальцеве, і було скликано ще один раунд переговорів, результатом яких були Мінські угоди-2. На той час ОБСЄ вже запустила Спеціальну Моніторингову Місію та діяла в її рамках на Сході України. Це сталося за замовчуванням, оскільки жодна інша організація не була готова до роботи [13].

Для того, щоб докорінно проаналізувати діяльність Місії на території України, її основні напрями діяльності можна дослідити таким чином:

1. *Моніторинг припинення вогню.* СММ займалась моніторингом виконання Мінських угод і припинення вогню між Україною та підтримуваними Росією сепаратистськими рухами на сході України. СММ відстежувала ситуацію на місці, включно з порушеннями режиму припинення вогню, і повідомляла про свої висновки безпосередньо ОБСЄ. Мандат місії полягав в сприянні зниженню напруженості та зміцненню миру, стабільності та безпеки. Її завдання мали на меті збір інформації та звітуванні про ситуацію з безпекою, моніторингу та підтримці дотримання прав людини та основних свобод, сприяння діалогу на місцях для зменшення напруженості та забезпечення тенденції до нормалізації ситуації, а також звітування про будь-які обмеження свободи просування Місії. Для виконання своїх завдань Місія була закликана встановити контакти з місцевою, регіональною та національною владою, громадянським суспільством, етнічними та релігійними групами та представниками місцевого населення. Перші монітори були розгорнуті протягом двадцяти чотирьох годин після затвердження Місії [11]. Оскільки моніторинг ОБСЄ був визнаним надійним

джерелом інформації, її роль у вирішенні конфлікту зазначили як ключову в Женевській декларації від 17 квітня 2014 року.

2. *Сприяння діалогу.* ОБСЄ сприяла різноманітним раундам переговорів між Україною та Росією щодо конфлікту на Сході України. Вона допомагала розвитку діалогу через використання різноманітних платформ для переговорів і дискусій. Наприклад, для переговорів щодо реалізації Мінських угод створено Тресторонню контактну групу, до якої входять представники України, Росії та ОБСЄ. ОБСЄ також організувала різноманітні круглі столи та семінари, які об'єднали представників різних секторів суспільства для обговорення питань, пов'язаних з конфліктом, і визначення можливих рішень [7]. Також, місія налагодила прямий зв'язок між сторонами конфлікту, що дозволило їм обмінюватися інформацією та обговорювати питання, пов'язані з виконанням Мінських угод.

28 лютого 2014 року за дорученням ОБСЄ, до України був направлений спеціальний посланник, основною метою якого було залучення сторін до мирного вирішення конфлікту, і який попередньо провів особисті перемовини як з Україною, так і з Росією, створивши національну програму діалогу та місію військових спостерігачів, що тривала протягом тижня [4].

3. *Гуманітарна допомога.* ОБСЄ надавала гуманітарну допомогу людям, які постраждали від конфлікту, включно з тими, хто проживав на непідконтрольних уряду територіях. ОБСЄ також сприяла доставці гуманітарної допомоги іншими організаціями. Під час розгортання місії в Україні, спочатку були направлені сили швидкого реагування, що відповідали за негайне надання допомоги тим, хто цього потребував, а також спостерігати за ситуацією, що розгорталась [8]. Місія вела переговори зі сторонами, щоб отримати чіткі гарантії безпеки перед тим, як

надсилати свої патрулі, котрі в моменти запровадження режиму тиші займались спостереженням, захистом цивільних осіб та ремонтом базової інфраструктури, такої як водо-, газо-, електропостачання та телефонний зв'язок [13].

4. *Спостереження за виборами.* Представники ОБСЄ спостерігали за виборами в Україні, включаючи президентські, парламентські та місцеві вибори, щоб переконатися, що вони є вільними та справедливими. Сприяння прогресу завдяки спостереженням за виборами можливе лише за певних умов. Для цього необхідні міжнародні моніторингові організації, вільні від політичного багажу, котрі спроможні виконувати процес спостереження. Але в країні повинні бути менш конфліктні умови, проведені відповідні реформи та необхідно мати належні міжнародні стимули для проведення моніторингу [13]. Тому час для такого підходу в сучасній Україні ще не настав, де питання амністії та місцевих виборів, зокрема, досі розділяють населення та політиків.

5. *Прикордонний моніторинг.* ОБСЄ здійснювала моніторинг українсько-російського кордону, щоб допомогти запобігти потоку зброї та бойовиків через кордон. З початком конфлікту в Україні, ОБСЄ опинилася у вирі дипломатичного змагання. На цьому тлі міжнародна організація проводила ще одну окрему польову місію на російських пунктах пропуску «Гуково» та «Донецьк» на міжнародному кордоні між Україною та Росією. Але ці два невеликі контрольно-пропускні пункти – єдині, за якими Росія дозволяла ОБСЄ спостерігати вздовж 400-кілометрового кордону. Крім того, невеликий розмір і обмежений мандат цієї місії роблять її неефективною польовою операцією, оскільки вона складається лише з 20 постійних міжнародних співробітників [13].

Важливо зазначити, що спостерігачами місії виступали цивільні люди, що

не мали спеціальної військової підготовки чи зброї. Члени ОБСЄ рекомендували кандидатів на роль спостерігачів, яких потім перевіряли на придатність і розглядали на основі попередньої роботи в попередніх місіях. Оскільки вони були краще обізнані з обставинами в зоні конфлікту або могли говорити мовою нації, куди відправлялася місія, перевагу надавали делегатам від сусідніх урядів. Так, станом на серпень 2015 року місія ОБСЄ в Україні налічувала 819 співробітників, з них 516 – іноземні офіційні особи з понад 40 країн світу [14].

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Місія ОБСЄ майже одразу завершилась. 31 березня 2022 року СММ припинила свою діяльність, не отримавши підтримки від Росії, котра на цей момент вже місяць як проводила агресивну повномасштабну війну проти України [6].

Звичайно, ОБСЄ як організація через завершення СММ в Україні не припинила своєї міжнародної діяльності, вона продовжує бути широкою платформою для обговорення проблем європейської безпеки і навіть, до деякої міри, інструментом зниження конфліктності. В майбутньому, маючи необхідні ресурси та досвід, ОБСЄ разом з ООН може згодом взяти на себе роль у системі демаркації та підтримання миру на кордоні між Україною та Російською Федерацією. У ширшому розумінні можливий «переза-пуск» організації як політичного інструменту для забезпечення безпеки в Європі та євроатлантичному регіоні; в цьому плані її перевагою є членство практично всіх європейських держав, а також США і Канади. У цьому випадку навіть НАТО і ЄС можуть скористатися допомогою ОБСЄ [10; 12].

Висновки. ОБСЄ стала регіональною організацією, котра своєю діяльністю стала залученою до багатьох конфліктів, що розгортаються на теренах Європи та Світу. Вона була заснована у розпал Холодної війни як засіб врегулювання конфліктів

шляхом посередника у діалозі США та СРСР, а в результаті стала багатосторонньою платформою для діалогу у будь-якому конфлікті, що входить до зони її впливу. Сьогодні вона є найбільшою регіональною організацією, що поєднує країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. ОБСЄ має багато здобутків, але її діяльність на території України в період ведення війни на Сході стала визначною в контексті ініціювання підписання Мінських угод та постійного моніторингу ситуації з метою забезпечення дотримання прав людини та норм ведення війни. Незважаючи на те, що СММ в Україні завершилась, її діяльність як світового медіатора продовжує своє життя, шукаючи нові методи мирного врегулювання конфлікту.

Список літератури:

1. Булавенко П. Роль ОБСЄ у врегулюванні конфлікту в Нагірному Карабасі. *Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин*. 2021. С. 42–44.
2. Дубовик В. Зміни міжнародної системи безпеки в умовах трансформації міжнародного правопорядку: діяльність ОБСЄ. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 319–322.
3. Дубовик В. Боротьба з тероризмом, екстремізмом та радикалізацією як напрям діяльності ОБСЄ. *Підприємство, господарство і право*. 2020. №8. С. 330–333.
4. Кацевич Т. Європейська політика безпеки та роль міжнародних організацій (Рада Європи, ОБСЄ, ЄС) у вирішенні конфлікту на Сході України. *Українознавчий альманах*. 2019. № 24. С. 115–119.
5. Лисенко Л. Діяльність ОБСЄ в зоні конфлікту на Сході України. *IV Науково-практична конференція. Чорноморські політологічні читання*. 2015. С. 169–173.

6. Федуняк С. Вплив російсько-української війни на діяльність провідних інститутів безпеки в контексті формування нової моделі міжнародних відносин. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. =2022. № 11. С. 131–140.
7. Debuysere L. The EU's integrated approach to crisis response: learning from the UN, NATO, and OSC. *The EU and crisis response* / L. Debuysere, S. Blockmans. Manchester: Manchester University Press, 2021. P. 86–114.
8. Dijkstra H. Learning to deploy civilian capabilities: How the United Nations, Organization for Security and Co-operation in Europe and European Union have changed their crisis management institutions. *Cooperation and Conflict*. 2019. № 54. P. 524–543.
9. Freire M. Conflict and Security in the Former Soviet Union. The Role of the OSCE. New York: Ashgate Publishing, 2003. 288 p.
10. Greminger T. Making the OSCE More Effective: Practical Recommendations from a Former Secretary General. *OSCE Insights 2021. Identifying Common Ground*. 2021. P. 13–25.
11. Kemp W. OSCE Peace Operations: Soft Security in Hard Environments. New York: International Peace Institute, 2016. 20 p.
12. Kissinger H. How to avoid another world war. *The Spectator*. 2022.
URL: <https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace/>
(дата звернення: 04.04.2023)
13. Oberson F. OSCE Special Monitoring in Ukraine. *Between Peace and Conflict in the East and the West*. Kyrgyzstan: OSCE Academy in Bishkek, 2021. P. 47–75.
14. Tzivaras I. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). *International Conflict and Security Law. A Research Handbook*. The Hague: T.M.C Asser Press, 2022. P. 555–573.

Moroz A. S. – student of the Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University.

OSCE ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014-2023)

The article is devoted to the analysis of the activities of the OSCE in the period from 2014, when the hybrid war began in the East of Ukraine, which changed the geopolitical state of Europe, to the present day. Special attention is paid to the study of the activities of the OSCE Special Monitoring Mission in Ukraine in 2014–2022.

Key words: OSCE, Russian-Ukrainian war, EU, mission.

*Рекомендовано до друку –
к. політ.н , доцентом Майстренко Ю. І.*

Стаття надійшла в редакцію 12.04.23.